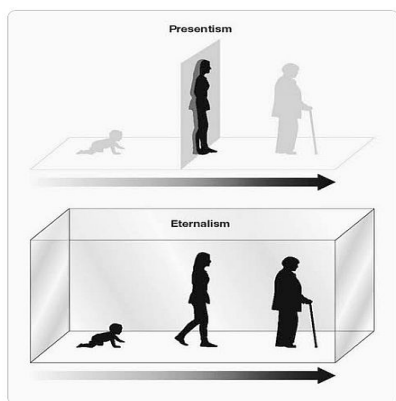

Leven we in het nu of is het een illusie?

Beschrijving

Ergens op deze site had ik het al eens over het *presentisme*, maar dan vooral in geschiedkundige zin. Er is ook een filosofische term *presentisme* en daar is dit bericht aan gewijd.

Over de valkuilen van het presentisme

We leven in een tijd waarin het heden koning is. Wat trending is, domineert het gesprek. Nieuws van gisteren voelt als antiek, en toekomstplannen worden vaak ondergeschikt gemaakt aan directe resultaten. Maar wat gebeurt er als we het verleden en de toekomst uit ons morele gezichtsveld wissen?

Welkom in de filosofische wereld van het *presentisme*.

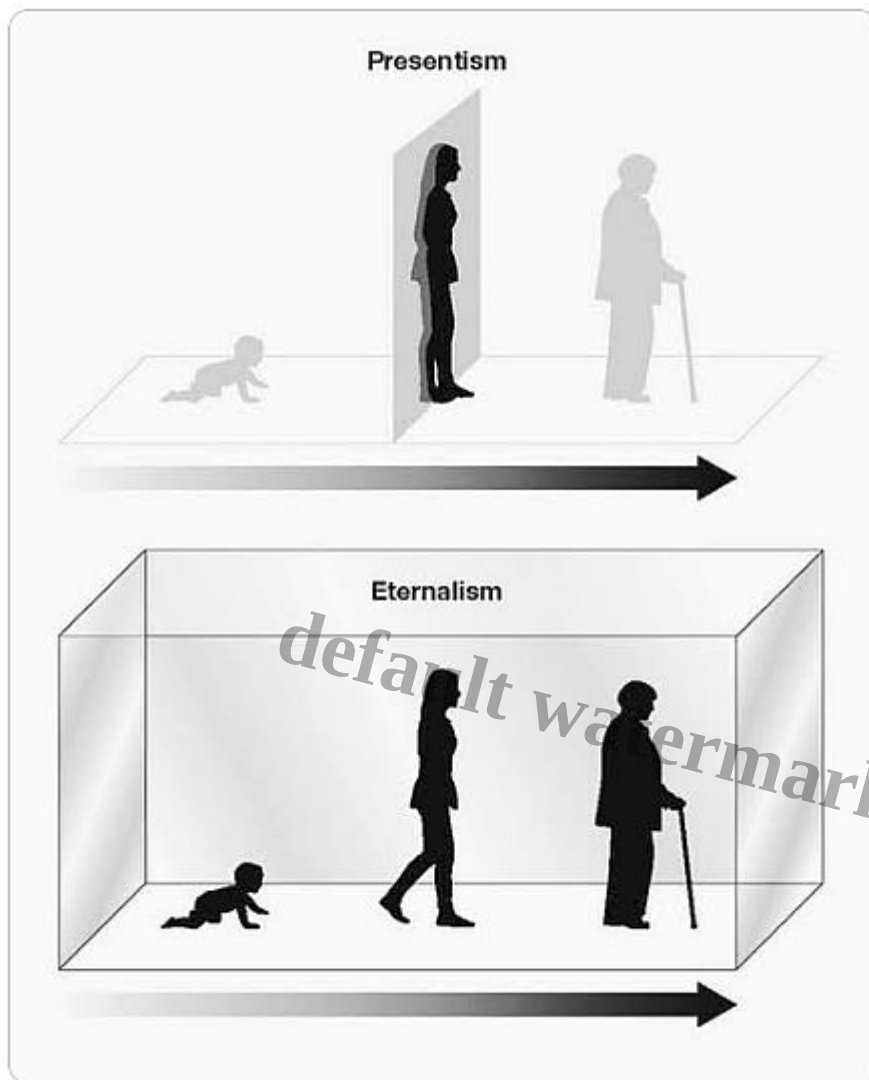
We moeten wel benadrukken dat we het gaan hebben over de *filosofische betekenis* van *presentisme*, want er zijn verschillende vakgebieden die de term anders interpreteren. Zie hieronder.

Wat is presentisme?

1. Filosofie van de tijd (ontologie)

Presentisme is hier een opvatting over wat werkelijk *bestaat* in de tijd.

- **Definitie:** Alleen het heden bestaat werkelijk. Verleden en toekomst zijn niet echt, behalve als herinneringen of verwachtingen in het bewustzijn.
- **Tegenhanger:** *Eternalisme*, dat stelt dat verleden, heden en toekomst allemaal even werkelijk bestaan (zoals op een tijdlijn).
- **Implicatie:** Tijd is dynamisch, het **nu** is speciaal en uniek. Verleden gebeurtenissen zijn voorbij, toekomstgebeurtenissen bestaan nog niet.

2. Historiografie (geschiedwetenschap)

Presentisme verwijst hier naar het *beoordelen van het verleden met normen en waarden uit het heden*.

- **Definitie:** Het interpreteren of veroordelen van historische gebeurtenissen of personen met hedendaagse maatstaven (bijv. morele of sociale standaarden).
- **Kritiek:** Dit kan leiden tot onrechtvaardige oordelen of simplificatie van het verleden, doordat men geen rekening houdt met de context van de tijd.
- **Tegenhanger:** *Historisch relativisme* of *contextualisme* â?? waarbij men probeert mensen en gebeurtenissen te begrijpen binnen hun eigen tijds kader en morele/sociale standaard.

Presentism:
Don't judge
your ancestors'
actions
by today's
standards

3. Cultuuranalyse en sociologie

Hier verwijst presentisme naar een *maatschappelijke nadruk op het heden ten koste van verleden en toekomst*.

- **Definitie:** Een cultuur of mentaliteit waarin het *nu* centraal staat – denk aan constante actualisering, kortetermijndenken, en het verdwijnen van historische bewustheid.
- **Toepassing:** In analyses van sociale media, politiek, economie of onderwijs, waar snelle feedback en directe resultaten belangrijker lijken dan duurzaamheid of geschiedenis.

4. Psychologie (tijdsperspectief)

In deze context verwijst presentisme naar een *mentale gerichtheid op het heden*, soms in tegenstelling tot toekomstgerichtheid of *nostalgie*.

- **Definitie:** Mensen met een sterk presentistisch tijdsperspectief leven bij de dag, zijn impulsiever of minder bezig met lange termijnplanning.
- **Onderzoek:** Komt vaak voor bij jonge mensen, maar ook bij mensen met ADHD, verslavingen of stress. Kan positieve of negatieve gevolgen hebben, afhankelijk van context.

5. Werk- en organisatiekunde

In sommige HR-contexten wordt *presentisme* gebruikt als *het fenomeen waarbij werknemers fysiek aanwezig zijn op het werk, maar geestelijk niet productief zijn*.

- **Belang:** Presentisme kan een groter probleem zijn dan *absentisme*, omdat het minder zichtbaar is en langdurige gevolgen kan hebben. Kan een voorbode van een *burn-out* zijn.
- **Definitie:** Iemand komt werken ondanks ziekte, stress of burn-out, wat de productiviteit schaadt.
- **Tegenhanger:** *Absentisme* (afwezigheid op de werkplek).

De cultuur van het nu in filosofische zin

In veel opzichten leeft in onze cultuur het presentisme al. Sociale media belonen onmiddellijkheid: de post van vandaag krijgt *likes*, die van gisteren is vergeten. Politieke beslissingen worden vaak genomen met oog op de volgende verkiezingen, niet op het volgende decennium. Ook de economische drang naar groei en winst laat weinig ruimte voor langetermijndenken. In deze context zijn verleden en toekomst ondergeschikt aan de directe bevrediging van het nu.

Het geweten in tijd

Maar wat gebeurt er met onze ethiek als alleen het heden telt en verleden en toekomst wegvallen?

Het wordt moeilijker om morele verantwoordelijkheid te nemen voor historische onrechtvaardigheden, zoals kolonialisme of slavernij, als het verleden wordt beschouwd als iets dat *niet meer bestaat*. En als de toekomst niet bestaat zal ons plichtsbesef tegenover toekomstige generaties verzwakken: waarom zou je offers brengen voor mensen die nog niet bestaan?

Filosofen zoals *Emmanuel Levinas*¹ en *Hans Jonas*² pleitten juist voor een ethiek die het *Andere* en de *Toekomst* centraal stelt. *Jonas* formuleerde het principe van verantwoordelijkheid: handel zo dat de gevolgen van jouw handelen ook het voortbestaan van menselijk leven op lange termijn mogelijk maken.

Geschiedenis herhaalt zich (als we haar vergeten)

De uitspraak *“Een geschiedenis die niet wordt geleerd, is gedoemd zich te herhalen”*• (vaak toegeschreven aan *George Santayana*³) blijkt maar al te vaak waar. Enkele voorbeelden waarin deze les pijnlijk duidelijk werd:

1. **Economische crises:** De beurskrach van 1929 en de kredietcrisis van 2008 ontstonden beide door speculatie, schulden en falende regulering. Ondanks eerdere rampen werden dezelfde fouten opnieuw gemaakt.
2. **Autoritaire regimes:** Na de instabiliteit van het interbellum kwam Hitler aan de macht. In recente decennia zijn wereldwijd autocratische leiders opgestaan in vergelijkbare omstandigheden van economische en sociale onvrede.
3. **Genocides:** De Rwandese genocide (1994) had duidelijke parallellen met eerdere genocides, maar internationale actie bleef uit. Haatpropaganda en etnische spanningen werden opnieuw onderschat.
4. **Militaire interventies:** De oorlogen in Vietnam en Irak tonen hoe westerse mogendheden keer op keer dezelfde fouten maken in buitenlandse inmenging, zonder rekening te houden met lokale context.

-
5. **Milieurampen:** Problemen als klimaatverandering zijn een echo van eerdere milieuschandalen (DDT, asbest, olierampen), waarbij economische belangen de gezondheid van mens en planeet ondergeschikt maakten.

Tijd als moreel kompas

Misschien is tijd niet alleen een meeteenheid, maar ook een moreel instrument. Door het verleden te erkennen, er lering uit te trekken en er verantwoordelijkheid voor te nemen, geven we betekenis aan het heden. En door ons te richten op de toekomst, geven we richting aan ons handelen nu.

¹ **Emmanuel Levinas** (1906-1995) was een Frans-joodse filosoof van Litouwse afkomst. Wijsgerig gezien was hij een fenomenoloog en existentialist. Levinas koesterde aanvankelijk een grote bewondering voor *Heidegger* maar in de verdere ontwikkeling van zijn denkweg heeft Levinas een zeer fundamentele kritiek ontwikkeld op het denken van Heidegger op de existentieel fenomenologische traditie in zijn geheel. Heidegger was een actief lid van de NSDAP en dit kan een bijkomende oorzaak zijn geweest van de (wijsgerige) breuk tussen Levinas en Heidegger.

De kritiek van Levinas op de fenomenologische traditie luidde dat er vanaf het begin geen ruimte was voor de *Ander*. Het belang van dit begrip, dat het meest kenmerkende aspect van zijn denken vormt, blijkt uit het feit dat hij het consistent met een hoofdletter aanduidt.

² **Hans Jonas** (1903-1993) was een Joodse Duits-Amerikaanse filosoof die tot 1935 woonde en werkte in Duitsland, vervolgens in Israël en Canada en ten slotte van 1955 tot aan zijn dood in de Verenigde Staten.

Jonas is de grondlegger van de existentieel-fenomenologische bestudering van het gnosticisme. Daarnaast heeft hij even grote faam verworven door zijn toekomstgericht praktisch-filosofisch nadenken over de beginselen van de ethiek in ons tijdperk van enorme technologische vooruitgang en de daarmee gepaard gaande menselijke verantwoordelijkheid voor mens, dier en aarde. Hij werkt dit met name uit in zijn in 1979 verschenen *Das Prinzip Verantwortung. Versuch einer Ethik für die technologische Zivilisation*. De Nederlandse vertaling kwam uit in 2011 *Het principe verantwoordelijkheid. Een ethiek voor de technologische civilisatie*.

³ **George Santayana**, geboren *Jorge Agustín Nicolás Ruiz de Santayana y Borrás* (1863-1952) was een Spaans-Amerikaans schrijver, dichter en filosoof. Hij hield zijn leven lang de Spaanse nationaliteit, maar schreef al zijn werken in het Engels.

•Those who cannot remember the past are condemned to repeat it.•

•George Santayana•Life of Reason, Reason in Common Sense•, Scribner's, 1905, p. 284

Datum aangemaakt
2025/05/21